

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حفظ قرآن: بایدها و نبایدها از منظری نوین

نگارنده: کریم پارچه‌باف دولتی^۱

چکیده

«حفظ قرآن» از مهم‌ترین روش‌های تعامل با کلام الهی است که علاوه بر تأثیر معنوی بر زندگی حافظ، در زندگی دنیایی او نیز اثر مستقیمی دارد. در این مقاله، پس از بیان کلیاتی در خصوص قرائت و حفظ قرآن و ارتباط آن دو، تحلیلی از شیوه و جایگاه صحیح حفظ قرآن بر اساس سیره‌ی معصومان(ع) ارائه می‌شود.

مقدمه

یکی از مهم‌ترین مسائل در استفاده از قرآن کریم، توجه به امر قرائت آن است. قرآن کریم از آن رو «قرآن» نامیده شده که «خواندنی» است. خواندنی بودن قرآن به این معناست که در بهره بردن از قرآن، «قرائت» مهم‌ترین راه است. لذاست که خدای متعال فرمود:

فَاقْرَأُوا مَا تيسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ.^۲

[اینک] هر چه از قرآن میسر می‌شود بخوانید.

از رسول گرامی اسلام حضرت محمد(ص) نقل شده است:

عَلَيْكُمْ بِتَعَلُّمِ الْقُرْآنِ وَ كَثْرَةِ تِلَاوَتِهِ.^۳

بر شما باد به فراگیری قرآن و افزونی خواندش.

و از ششمین پیشوای معصوم حضرت امام جعفر صادق(ع) روایت شده است:

الْقُرْآنُ عَهْدُ اللَّهِ إِلَى خَلْقِهِ؛ فَقَدْ يَنْبَغِي لِلْمَرْءِ الْمُسْلِمِ أَنْ يَنْظُرَ فِي عَهْدِهِ وَأَنْ يَقْرَأَ مِنْهُ فِي كُلِّ يَوْمٍ خَمْسِينَ

آيَةً.^۴

قرآن دستور الهی به بندگانش است؛ پس برای انسان مسلمان شایسته است که در دستور خدا بنگرد و هر روز پنجاه آیه از

آن را بخواند.

۱ عضو هیئت علمی دانشگاه مذاهب اسلامی kdowlati@chmail.ir

۲ مزمل: ۲۰

۳ کنز العمال، حدیث ۲۳۶۸

۴ اصول کافی، ج ۶، ص ۴۱۴

معنای لغوی و اصطلاحی قرائت و تلاوت

«قِرَاءَة» مصدر ثلاثی مجرد از «قَرَأَ، يَقْرَأُ» در اصل به معنای جمع است ولی کاربرد غالب آن «خواندن» است چون انسان در هنگام خواندن، الفاظ را کنار هم جمع می‌کند.^۱ هر چند کلمه‌ی «قِرَاءَة» در قرآن به کار نرفته اما کاربرد قرآنی کلمات این ریشه - غیر از کلمات «قرآن» و «قُرْء» - در همه جا خواندن می‌باشد.

«تِلَاوَة» مصدر ثلاثی مجرد از «تَلَا، يَتْلُو» در اصل به معنای پیروی کردن و در پی آمدن دو چیز است به طوری که بین آن دو، چیز دیگری نباشد. «تِلَاوَة» به معنای خواندن نیز به کار می‌رود زیرا در خواندن، الفاظ در پی هم می‌آید و فاصله‌ای بین آن‌ها وجود ندارد.^۲ این کلمه یک بار در قرآن به کار رفته^۳ و کلمات هم‌ریشه‌ی آن در تمام موارد به معنای خواندن به کار رفته‌اند مگر در یک مورد که به معنای در پی آمدن است.^۴

در قرآن و روایات اهل بیت (ع) معمولاً تلاوت به معنای مطلق خواندن استعمال نشده بلکه به خواندن همراه با توجه و درک مفاهیم به کار رفته است؛ بر خلاف قرائت که معنای عام دارد و هم خواندن با توجه را در بر می‌گیرد و هم بدون توجه به درک مفهوم را.^۵

فضیلت قرائت و حفظ قرآن و قاریان آن

قرائت و تلاوت قرآن از فضیلت و اهمیت والایی برخوردار است. مناسب است خود را در پرتو کلام پیامبر گرامی اسلام (ص) و خاندان پاکیزه‌اش (ع) قرار می‌دهیم.

امام محمد باقر (ع) می‌فرمایند:

مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ قَائِمًا فِي صَلَاتِهِ كَتَبَ اللَّهُ لَهُ بِكُلِّ حَرْفٍ مِائَةَ حَسَنَةٍ؛ وَ مَنْ قَرَأَهُ فِي صَلَاتِهِ جَالِسًا كَتَبَ اللَّهُ لَهُ بِكُلِّ حَرْفٍ خَمْسِينَ حَسَنَةً؛ وَ مَنْ قَرَأَهُ فِي غَيْرِ صَلَاتِهِ كَتَبَ اللَّهُ لَهُ بِكُلِّ حَرْفٍ عَشْرَ حَسَنَاتٍ.^۶

هر کس در حال ایستاده و در نمازش قرآن بخواند، خداوند در مقابل هر حرفی یکصد حسنه برایش بنویسد؛ هر کس در حال نشسته و در نمازش قرآن بخواند، خداوند در مقابل هر حرفی پنجاه حسنه برایش بنویسد؛ و هر کس خارج از نمازش قرآن بخواند، خداوند در مقابل هر حرفی ده حسنه برایش بنویسد.

امام باقر (ع) از رسول خدا (ص) نقل می‌کنند:

۱ لسان‌العرب، ج ۱۱، صص ۷۸ و ۷۹

۲ همان، ج ۲، صص ۴۸ تا ۵۰

۳ بقره: ۱۲۱

۴ شمس: ۲

۵ دانشنامه جهان اسلام، ج ۸، مدخل «تلاوت»

۶ اصول کافی، ج ۶، ص ۴۱۸

مَنْ قَرَأَ عَشْرَ آيَاتٍ فِي لَيْلَةٍ لَمْ يُكْتَبْ مِنَ الْغَافِلِينَ؛ وَ مَنْ قَرَأَ خَمْسِينَ آيَةً كُتِبَ مِنَ الذَّاكِرِينَ؛ وَ مَنْ قَرَأَ مِائَةَ آيَةٍ كُتِبَ مِنَ الْقَاتِنِينَ؛ وَ مَنْ قَرَأَ مِائَتِي آيَةٍ كُتِبَ مِنَ الْخَاشِعِينَ؛ وَ مَنْ قَرَأَ ثَلَاثِمِائَةَ آيَةٍ كُتِبَ مِنَ الْفَائِزِينَ؛ وَ مَنْ قَرَأَ خَمْسِمِائَةَ آيَةٍ كُتِبَ مِنَ الْمُجْتَهِدِينَ؛ وَ مَنْ قَرَأَ أَلْفَ آيَةٍ كُتِبَ لَهُ قِنْطَارٌ مِنْ تَبَرٍّ أَصْغَرُهَا مِثْلُ جَبَلٍ أَحَدٍ وَ أَكْبَرُهَا مَا بَيْنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ.^۱

هر کس در هر شبانه‌روز ده آیه از قرآن بخواند، در جمله غافلان نوشته نشود؛ هر کس (در هر شبانه‌روز) پنجاه آیه از قرآن بخواند، در جمله ذاکران نوشته شود؛ هر کس (در هر شبانه‌روز) یکصد آیه از قرآن بخواند، در جمله فرمانبرداران نوشته شود؛ هر کس (در هر شبانه‌روز) دویست آیه از قرآن بخواند، در جمله خاشعان نوشته شود؛ هر کس (در هر شبانه‌روز) سیصد آیه از قرآن بخواند، در جمله رستگاران نوشته شود؛ هر کس (در هر شبانه‌روز) پانصد آیه از قرآن بخواند، در جمله تلاشگران (در راه خدا) نوشته شود؛ و هر کس (در هر شبانه‌روز) هزار آیه از قرآن بخواند، قنطاری از طلا برایش نوشته شود که کمترین آن همانند کوه احد است و بیشترین آن به اندازه آنچه بین زمین و آسمان است، می‌باشد.

رسول اکرم (ص) فرمودند:

این دل‌ها همانند آهن زنگ می‌زنند. به آن بزرگوار عرض شد: جلای آن زنگار چیست؟

فرمودند: تلاوت قرآن.^۲

حفظ قرآن

یکی از مسائلی که در روایات مختلف و سیره‌ی معصومان (ع) مورد توجه و تأکید قرار داشته، «حفظ قرآن» است.

امام صادق (ع) می‌فرمایند:

الْحَافِظُ لِلْقُرْآنِ الْعَامِلُ بِهِ، مَعَ السَّفَرَةِ الْكِرَامِ الْبَرَّةِ.^۳

حافظ قرآن که به آن عمل کند، همراه با فرشتگان بزرگوار و نیکوکار الهی خواهد بود.

نکته مهم آن است که حفظ قرآنی که در مکتب پیامبر (ص) و اهل بیت (ع) مطرح است، چه ویژگی‌ها و کیفیتی دارد؟ آیا ایشان افراد را توصیه می‌کردند که از کار و زندگی دست کشیده و در چند ماه یا چند سال به حفظ قرآن مشغول شده و بعد هم مسلط به تمام آیات و سوره‌ها شده و به اصطلاح آماده‌ی پاسخ‌گویی در زمینه‌ی

۱ همان، ص ۴۲۲

۲ کنز العمال، حدیث ۲۴۴۱

۳ اصول کافی، ج ۶، ص ۳۹۸

حفظ آیات شد؟! و مگر استعداد و حافظه‌ی تمام افراد یکسان است که توقع داشت همه با این توصیه‌ها بنشینند و حافظ قرآن بشوند؟! از این‌ها هم که بگذریم، تمام مردم بنشینند و قرآن را حفظ کنند که چه بشود و نتیجه‌ی آن چه باشد؟!^۱

قطعاً همه‌ی انسان‌ها از نظر حافظه و استعداد یکسان نیستند و حفظ و مرور آیات الهی به شکل متداول آن در عمده‌ی محافل و مراکز تخصصی حفظ قرآن به دلایل گوناگونی نظیر نداشتن وقت کافی، نبود فضای مناسب برای حفظ، نوع فعالیت روزانه و ... امکان‌پذیر نیست.

راه صحیح حفظ قرآن

پس راه حفظ شدن قرآن بدون دغدغه‌های یاد شده چیست و آیا راه این کار مشخص شده یا به سلیقه‌ی ما واگذار شده است؟

بهترین راه برای حفظ آیات قرآن، «مداومت بر قرائت» است. حدیث شریف امام صادق (ع) را مجدداً به خاطر بیاوریم که:

الْقُرْآنُ عَهْدُ اللَّهِ إِلَى خَلْقِهِ؛ فَقَدْ يَنْبَغِي لِلْمَرْءِ الْمُسْلِمِ أَنْ يَنْظُرَ فِي عَهْدِهِ وَأَنْ يَقْرَأَ مِنْهُ فِي كُلِّ يَوْمٍ خَمْسِينَ آيَةً.

همان بزرگوار در روایتی دیگر می‌فرماید:

مَا يَمْنَعُ التَّاجِرَ مِنْكُمْ الْمَشْغُولَ فِي سَوْقِهِ إِذَا رَجَعَ إِلَى مَنْزِلِهِ أَنْ لَا يَنَامَ حَتَّى يَقْرَأَ سُورَةً مِنَ الْقُرْآنِ فَتُكْتَبَ لَهُ مَكَانَ كُلِّ آيَةٍ يَقْرُؤُهَا عَشْرُ حَسَنَاتٍ وَيُمحَى عَنْهُ عَشْرُ سَيِّئَاتٍ.^۲

چه چیزی فرد تاجر از میان شما که در بازارش مشغول (کسب و کار) است را باز می‌دارد از این که (شب هنگام) وقتی به خانه‌اش بر می‌گردد، خوابد مگر این که سوره‌ای از قرآن را بخواند تا به جای هر آیه‌ای که می‌خواند ده حسنه برایش نوشته و ده گناه از او پاک شود.

پیشوایان دین بر «مداومت بر قرائت» - حتی برای تاجر و بازاری با تمام گرفتاری و مشکلات - تأکید فراوانی داشته‌اند. آنچه از مجموع روایات این باب برمی‌آید، آن است که به عنوان وظیفه‌ی مسلمانی، هر کس باید پنجاه آیه در شبانه روز بخواند. به عبارت دیگر در هر سال حدود سه بار ختم قرآن باید صورت گیرد و

---

۱ البته راقم این سطور - به حمد و عنایت الهی - قرآن کریم را سالیان پیش به شیوه‌های متداول حفظ کرده و اکنون که این سطور را می‌نگارد با نظر و دیدی کاملاً متفاوت، مسئله را تلقی می‌کند. نه پشیمان از گذشته است بلکه راه بهتر و صحیح‌تر را در چیز دیگری می‌بیند.

اگر عمر طبیعی را هفتاد سال در نظر بگیریم - با احتساب و کسر دوران طفولیت - حدود یکصد و پنجاه تا دویست بار ختم قرآن انجام می‌شود. این حساب بدون در نظر گرفتن ایام ماه مبارک رمضان یا سایر ایام خاص در سال است که معمولاً ختم قرآن در یک ماه یا کم‌تر انجام می‌شود.

در نظر بگیرید شخصی در طول عمرش ده‌ها بار قرآن را - با رعایت آداب و شرایط مندرج در مدونات ویژه‌ی آداب قرائت - قرائت کند، نتیجه‌ی منطقی این امر چه خواهد بود؟! و آیا جز حفظ شدن قرآن است؟! لذا مطابق مکتب اهل بیت (ع) حافظ قرآن کسی است که نه ظاهر قرآن بلکه عمق مفاهیم قرآن با گوشت و خونس آمیخته باشد. لذا در این مکتب، قرائت و حفظ قرآن در اصل تفاوتی ندارند. قرائت صحیح به حفظ منجر می‌شود و حفظ صحیح از قرائت نتیجه شده است.

امام جعفر صادق (ع) می‌فرماید:

مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ وَ هُوَ شَابٌّ مُؤْمِنٌ اخْتَلَطَ الْقُرْآنُ بِلَحْمِهِ وَ دَمِهِ، وَ جَعَلَهُ اللَّهُ - عَزَّ وَ جَلَّ - مَعَ السَّفَرَةِ الْكِرَامِ الْبَرَّةِ، وَ كَانَ الْقُرْآنُ حَجِيزاً عَنْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.

یَقُولُ: يَا رَبِّ! إِنَّ كُلَّ عَامِلٍ قَدْ أَصَابَ أَجْرَ عَمَلِهِ غَيْرَ عَامِلِي؛ فَبَلِّغْ بِهِ أَكْرَمَ عَطَايَاكَ.

قال: فَيَكْسُوهُ اللَّهُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ حُلَّتَيْنِ مِنْ حُلْلِ الْجَنَّةِ وَ يُوَضِّعُ عَلَى رَأْسِهِ تاجُ الْكِرَامَةِ؛ ثُمَّ يُقَالُ لَهُ: هَلْ أَرْضِيكَ فِيهِ؟

فَيَقُولُ الْقُرْآنُ: يَا رَبِّ! قَدْ كُنْتُ أَرْغَبُ لَهُ فِيمَا هُوَ أَفْضَلُ مِنْ هَذَا؛ فَيُعْطَى الْأَمَنَ بِيَمِينِهِ وَ الْخُلْدَ بِيَسَارِهِ. ثُمَّ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ فَيُقَالُ لَهُ: اقْرَأْ وَ اصْعِدْ دَرَجَةً. ثُمَّ يُقَالُ لَهُ: هَلْ بَلَّغْنَا بِهِ وَ أَرْضِيكَ؟ فَيَقُولُ: نَعَمْ. قال: وَ مَنْ قَرَأَهُ كَثِيراً وَ تَعَاهَدَهُ بِمَشَقَّةٍ مِنْ شِدَّةٍ حَفِظَهُ أَعْطَاهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ أَجْرَ هَذَا مَرَّتَيْنِ.^۱

هر کس در جوانی باایمان قرآن بخواند، قرآن با گوشت و خونس بیامیزد و خدای عزوجل او را با فرشتگان بزرگوار و نیکوکار الهی همراه کند و قرآن در روز قیامت مانعش از قیامت باشد.

می‌گوید: پروردگارا! هر کارگری مزدش را گرفته است جز کسی که به من عمل کرده است. تو کامل‌ترین عطاهاست را به او عنایت فرما.

فرمود: خدای جبار دو جامه از جامه‌های بهشتی را به او بپوشاند و تاج کرامت بر سر وی نهد؛ سپس به او گفته شود: آیا تو را در باره او خوشحال کردیم؟

۱ همان، صص ۳۹۸ و ۴۰۰.

دقت فرمایید که عبارت «مع السفره الكرام البرره» که در روایت اول این بحث آمده در این روایت که در باب قرائت قرآن است نیز عیناً تکرار شده و یکی از مؤیدات بحث مطرح شده است.

قرآن گوید: پروردگارا! من در باره او به مزد بیشتری میل داشتم؛ پس برگ امان (از آتش) را به دست راستش بدهند و ورود به بهشت را به دست چپش. سپس وارد بهشت شود و به او گفته شود: قرآن بخوان و درجه‌ای بالا برو. آن گاه به قرآن گویند: آیا او را به حقش رسانیدیم و تو را خوشنود نمودیم؟ گوید: آری.

امام فرمود: آری! هر که قرآن بخواند و آن را برای اهتمام در حقش با رنج و مشقت درک کند، خدای عزوجل پاداش این امر را در دو مرحله دهد.

این بحث را با روایتی نورانی از مولای متقیان حضرت امیرالمؤمنین (ع) به پایان می‌بریم:

اِقْرَؤُوا الْقُرْآنَ وَ اسْتَظْهِرُوهُ، فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَا يُعَذِّبُ قَلْبًا وَعَى الْقُرْآنَ^۱.

قرآن را از پشت قلب بخوانید، چرا که خدای تعالی قلبی که قرآن را در بر دارد عذاب نمی‌کند.

فهرست منابع و مآخذ

- ۱- قرآن کریم.
- ۲- ابن منظور، جمال‌الدین ابوالفضل محمد بن مکرم، لسان‌العرب، تعلیق علی شیری؛ بیروت، دار احیاء التراث العربی، چاپ اول، ۱۴۰۸ق/۱۹۸۸م.
- ۳- دانشنامه جهان اسلام: زیر نظر غلامعلی حداد عادل؛ تهران، بنیاد دانشنامه جهان اسلام، چاپ اول، ۱۳۸۲ش.
- ۴- کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، ترجمه و شرح فارسی محمد باقر کمره‌ای؛ تهران، انتشارات اسوه، چاپ چهارم، ۱۳۷۹ش.
- ۵- مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، بحارالانوار، تهران، دارالکتب الاسلامیه، چاپ سوم، ۱۳۷۶ش.
- ۶- متقی هندی، علاء‌الدین علی بن حسام، کنز العمال فی سنن الاقوال و الافعال، بیروت: مؤسسه الرساله، ۱۴۱۳ق.